

Олександр Муратов Контакт з вічністю

Ніяких сумнівів не викликає те, що продюсер Лариса Роднянська і очолювана нею кіностудія «Контакт» роблять благородну і корисну справу, знімаючи документальний серіал «Обрані часом». Можна хіба що сперечатися з приводу тих чи інших фільмів серії.

Спочатку я не дуже розумів, за яким принципом відбираються теми. Чому, наприклад, є мало пов'язаний з Україною фільм про «клан Тарковських», тоді як оминаються класики української літератури Михайло Коцюбинський, Леся Українка, Микола Хвильовий? Чому є фільм про художника М.Глуценка і немає про М.Бойчука та його школу? Чому є фільм про Винниченка і немає про Петлюру чи Грушевського?

Ми пишаємося тим, що Володимир Горовиць, Олександр Вертинський і Михайло Булгаков народилися в Києві, однак натяки авторів фільмів на те, що ці люди брали участь у розвитку української культури здаються не досить обґрунтованими. Проте пізніше я зрозумів: Лариса Роднянська вирішила не гвалтувати режисерів у виборі тем, маючи на увазі великий серіал. Кожен знімав те, що його цікавило. І якщо з часом у програмі з'являться імена, яких ще бракує для повноцінної панорами українського життя ХХ сторіччя, ми матимемо грандіозну документальну кіно-епопею становлення національного духу, національного генія країни.

Однак для того, щоб ці теми «вистрелили», необхідна, на мій погляд, парадоксальність мислення. Потрібні певні «зачіпки», що примусили б глядача проковтнути інформацію про геніальну людину. Візьму один з найкращих за режисурою — фільм про кардинала Андрія Шептицького «Богові і людям». В основу сюжету покладено біографічний матеріал і апіорне звеличення цієї насправді видатної людини. Без аналізу, якимось сором'язливо повідомлено про заклик прелата до греко-католиків Західної України співпрацювати з німецькою окупаційною владою. Фільм вийшов би набагато цікавішим, якби починався із цього одіозного заклику Шептицького і далі досліджував, як і чому таке сталося. Адже парадокс полягає в тому, що західноукраїнський народ і його духовний керманіч Шептицький, сповна ковтнувши енкаведистської сваволі, ще не знаючи, що принесе німецький фашизм, справді мали радіти приходу вермахту, який розгромив ненависні «совєти».

Зроблена за принципом загострення колізій, а не за принципом їх нівелювання, ця високопрофесійна стрічка могла б бути значно кращою, — тобто суто сценарна, драматургічна побудова залишає бажати кращого.

Специфічний жанр фільм-портрет має невідповідну властивість. Фільм Миколи Мащенка про Вертинського прекрасний, але епізод, де якісь люди пригадують своє враження від концерту співака, навіює таку нудьгу, що далі дивитися стрічку немає настрою. Справа не в самому принципі: у фільмі спогадами діляться люди, невідомі публіці. Натомість, увагу глядача відразу привертає поява на екрані кінодраматурга Владлена Кузнецова. Хоча й він нічого особливого не розповідає, оповідь його талановита і оригінальна. Зайвим у фільмі здається досить наївне пристьобування Вертинського до України та Києва. У дикторському тексті йдеться про те, що Вертинський нібито і поет не першої руки, і музика його не дуже, і голосу майже немає, а ефект від його виступів феноменальний. Такого чудового співака місто дало всьому світові.

У таких стрічках справді важливими є тільки дві речі: примусити глядача додивитися все до кінця і викласти якомога більше цікавої інформації про видатну особистість.

Фільм «Від Булгакова...» винахідливого й талановитого Сергія Маслобойщикова сприймається з великою цікавістю від початку до кінця. Впродовж усього фільму режисер вводить у дію різноманітні оригінальні «прибамбаси». Але що я дізнався після перегляду стрічки про геніального письменника та його зв'язок з Україною та Києвом? Нічого! У сюжеті фільму використано некоректний прийом — що було б, якби бонна не догледіла маленького Михайлика і він не дожив до письменницького віку? Що було б? Та нічого не було б! Якби не було письменника Булгакова, то ми б про нього і не знали. Місце цього генія зайняв би інший. Удвічі вище, можливо, цінували б культового, не менш обдарованого Андрія Платонова.

Стрічка Тімура Золоева «Кому повідаю печаль мою» про Володимира Винниченка є антиподом до попередньої. Це послідовна розповідь про найважливіші етапи життя і творчості пис-

ьменника і політичного діяча. Та, на жаль, як і у фільмі про Шептицького, суперечності натури головного героя не змальовуються, не загострюються, а нівелюються. Так, були в нього певні суперечки з Петлюрою, та з ким не буває, милі сваряться — тільки тішаться. А почитайте «Заповіт» Винниченка! Вулкан презирства й ненависті до своїх нещодавніх соратників у національно-визвольній боротьбі. І навіщо приховувати, що Винниченко стояв (особливо в останні роки життя) на відверто комуністичних позиціях, точніше, націонал-комуністичних. До того ж, був надзвичайно амбіційною людиною. Будучи яскравою особистістю, Винниченко не міг змиритися з тим, що на політичній кривій його випереджають сіріші за нього суперники. Це велика драма обдарованої людини, яка не в змозі приборкати свою гордовитість. Однак у фільмі цього не висвітлено. У такому випадку, що нового ми дізналися про Винниченка — письменника, політика, українця?

Знімати документальні фільми про видатних людей значно важче, ніж художні. В ігрових фільмах можна домислювати і навіть вигадувати. Мало спільного між біографією Йогана Штрауса та кінострічкою Жюльєна Дювів'є «Великий вальс», так само як і між історичною постаттю Моцарта та його образом в «Амадеусі» Мілоша Формана. Від цих фільмів отримуєш суто естетичну насолоду, тоді як документальний біографічний фільм має давати насолоду від нової, оригінально поданої інформації про видатну людину.

Однак з фактами треба бути дуже обережним. Так, Світлана Ільїнська у фільмі «Життя в запропонованих обставинах» про Амвросія Бучму вдалася до ризикованого прийому: почала рясно цитувати уривки з вистав та фільмів, де грав геній українського театру. Геній, бо саме таке враження справляла його гра на сучасників. Але, на превеликий жаль, інше враження вона справляє на нас, сучасних глядачів. Візуально-драматичні мистецтва смертні, і чим більше вони збігаються з модою своїх часів, тим вірогідніша їхня загибель у майбутньому. Тільки окремі твори переживають час. Спектаклі та фільми за участю Бучми не витримали перевірки часом, тому у фільмі про нього уривки з діалогами і особливо монологами актора варто було б показувати без фонограм, під музику і в меншому обсязі.

Зауважу проте, що цей фільм зовсім не поразка режисера, а, так би мовити, благородна нічия. Інша стрічка Світлани Ільїнської «Сергій Лифар з Києва» — її перемога. Можливо, це один з найкращих фільмів циклу. Тут виразна форма надзвичайно точно відтворює образ великого танцюриста і балетмейстера Сергія Лифаря, який прожив благополучне життя і помер в пошані і славі.

Трагічною була доля геніального українського режисера Леся Курбаса («Між двома пострілами»), однак режисер В.Хмельницький приділив

його трагедії забагато уваги, так що з фільму не зрозумієш, у чому велич Курбаса як режисера. Не все вийшло й у фільмах про Бориса Гмирю та скульптора Олександра Архипенка (обидва — режисер М.Мащенко). Але режисерові дуже допомогли прекрасний голос співака і роботи скульптора. І хоча ці фільми критикували в пресі, зроблені вони на високому професійному рівні, про співака і скульптора ми маємо повну уяву. Значно краще такий, нехай трохи сухий, професіоналізм, ніж вільне літання в образотворчих емпіреях, яке дозволив собі Сергій Маслобойщиков у фільмі про Булгакова.

Здавалося б, доказовим повинен був вийти фільм про археолога Бориса Мозолевського. Для цього були і скіфські могили, і знахідки з могил (у тому числі й відома пектораль), і вірші Мозолевського, і навіть хронікальний матеріал. Але саме ця кіно-хроніка і підвела режисера. У фільмі правильно говориться, що у певний момент життя героя археологія злилася з поезією, — у житті так і було. У фільмі ж цьому злиттю завадила буденна, аматорська, сіра кінохроніка. Якщо обійтися без неї було неможливо, варто було певним чином трансформувати її. У кожному разі не можна було подавати її в первісному вигляді, оскільки єдиним ключем до сутності цієї романтичної людини є поєднання віршів із поетичним зображенням. Крім того, можна було б побудувати фільм на контрасті високої поезії та сірої буденності.

Мені здається, що, крім фільму про Лифаря (С.Ільїнської) та співачку Соломію Крушельницьку (О.Фролова), стрічка про родину музикантів та етнографів «Колесси» того ж автора є найкращою в серіалі. Щоправда, йому було значно легше, ніж Світлані Ільїнській: їй було півгодини для біографії однієї людини, тут же до послуг автора — аж п'ять біографій.

Принцип «півгодини і не менше, не більше» заважає більшості фільмів. Добре, якщо збереглося багато зорового матеріалу. А якщо обмаль? Тоді починається хімія.

Чи впливає на якість фільмів їх малобюджетність? Часом так, а часом ні. Той же фільм «Сергій Лифар з Києва» дешевий, але якість його висока. Скромність бюджету скоріше позначається там, де відчутна байдужість авторів до своїх персонажів.

Всі режисери, що знімають фільми циклу «Обрані часом», — люди талановиті і професіональні. Інакше Лариса Роднянська не запросила б їх. Однак з кожним новим фільмом небезпека повтору попередніх вирішень дедалі більше зростає. Нецікава подача матеріалу, відсутні «зачіпки», які б інтригували, стильові та сюжетні повтори, — все це невдовзі призведе до того, що глядач під час демонстрації серіалу просто переключатиме телевізор на інші канали. Тому Ларисі Роднянській варто тепер, коли цілину вже зорано, не тільки роздавати теми ре-

■ «Колесси. Честь і дяка».
Режисер О.Фролов.

■ «Два життя Соломії».
Режисер О.Фролов.

■ «Від Булгакова...».
Режисер
С.Маслобойщиков.

35

жисерам, а й влаштовувати тендери: хто вигдає цікавішу структуру фільму, той і зніматиме його. Тільки конкуренція зможе запобігти неминучій кризі жанру.

Не обов'язково, щоб у таких тендерах брали участь винятково режисери-документалісти. Це можуть бути і режисери ігрового кіно, такі як Микола Мащенко або Світлана Ільїнська. Тепер, коли ігрове кіно майже не створюється, полем кінематографічної діяльності залишилося неігрове, зокрема таке, що продукує студія «Контакт».

Кіностудія «Контакт», проект «Обрані часом»

«Брати Кричевські. Повернення» (реж. О.Фролов)

«Життя в запропонованих обставинах»

(Амвросій Бучма, реж. С.Ільїнська)

«Від Булгакова...» (реж. С.Маслобойщиков)

«Експертиза... Страта божевільням»

(генерал Петро Григоренко, реж. М.Мащенко)

«Будинки та химери Владислава Городецького»

(реж. В.Хмельницький)

«Колесси. Честь і дяка» (реж. О.Фролов)

«Повернення в отчий дім» (Олександр Вертинський, реж. М.Мащенко)

«Між двома пострілами» (Лесь Курбас, реж. В.Хмельницький)

«Знак Водоля» (Борис Мозолевський, реж. В.Хмельницький)

«Борис Гмиря» (реж. М.Мащенко)

«Сергій Лифар з Києва» (реж. С.Ільїнська)

«Творець з божою іскрою» (Олександр Архипенко, реж. М.Мащенко)

«Два життя Соломії» (Соломія Крушельницька, реж. О.Фролов)

«Кому повідаю печаль мою» (Володимир Винниченко, реж. Т.Золов)

«Художник М.Глушенко» (реж. В.Шкурін)

«Віктор Некрасов» (реж. М.Мащенко)

«Вулиця мого життя» (М.Щербак, реж. М.Мамедов)

«Клан Тарковських» (реж. С.Маслобойщиков)

«Піаніст Володимир Горовиць» (реж. О.Фролов)

«Богом і людям» (митрополит Андрей Шептицький, реж. О.Фролов)